

УДК 811.111'373.611'42

ОКАЗИОНАЛЬНІ СКЛАДНОПОХІДНІ УТВОРЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Никитченко К. П.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена науковим розвідкам з оказіонального словотворення у рамках когнітивної парадигми знання. Проаналізовано та підсумовано наукові розвідки щодо тлумачення словоскладання та описано оказіональні складнопохідні утворення в англomовному постмодерністському художньому тексті.

Ключові слова: оказіональне складнопохідне утворення, словоскладання, когнітивна лінгвістика, постмодернізм.

Никитченко Е. П. Оказиональные сложнопроизводные образования в англоязычном постмодернистском художественном тексте. *Статья посвящена научным изысканиям с окказионального словообразования в рамках когнитивной парадигмы знания. Проанализированы и суммированы научные исследования относительно толкования словосложения и описаны окказиональные сложнопроизводные образования в англоязычном постмодернистском художественном тексте.*

Ключевые слова: окказиональное сложнопроизводное образование, словосложение, когнитивная лингвистика, постмодернизм.

Nykytchenko K. P. Occasional derivational compounds in English postmodern literary text. *The author researches into occasional word-formation within cognitive paradigm of knowledge that enables a new level of analysis. New understanding acquires the investigation of linguistic change processes, research and description of complex issues that are related to nominative potential of new words and their ability to record, accumulate and reproduce some meaningful fragments of real world in human consciousness. The author deduces that occasional compounding forms a word out of two or more root morphemes, for instance, the root can be represented by nouns (both proper and common), adjectives and verbs; also, it can be represented by word-combinations that differ in structure and semantics.*

Key words: occasional derivational compound, compounding, cognitive linguistics, postmodernism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Неослабий інтерес широкого кола лінгвістів до вивчення проблем неології, зокрема оказіонального словотворення, англійської мови є цілком зрозумілим і закономірним. З одного боку, це пов'язано з тим, що «мова є складною динамічною системою, яка постійно й безперервно розвивається» [7, 15], що знаходить своє відображення на лексичному рівні мови, оскільки лексика реагує на всі події сучасного економічного, політичного та культурного життя соціуму. У зв'язку з цим у центрі уваги сучасного мовознавства знаходяться проблеми неології, зокрема вивчення оказіоналізмів, що дають змогу спостерігати «живі процеси» у мові. З іншого боку, в умовах постмодерну, який є «хімерним феноменом сучасності» [1, 3], «естетичним свавіллям» (В. Малухин), своєрідним «абсурдиським мисленням» (Т. К. Гуменюк, О. М. Йосипенко), виникла нагальна потреба в передачі нового знання, нової інформації шляхом використання оказіоналізмів, які вважають «домінантою поетичної мови

сучасності» [6]. Крім того, okazіоналізми виступають тим важелем, через який автор здійснює вплив на читача.

Актуальність наукової розвідки визначається зростаючим інтересом сучасної неології до інноваційного потенціалу мови у царині словотворення. Необхідність переосмислення положень класичної неології в термінах і принципах когнітивної парадигми зумовлює опис лінгвокогнітивної природи способів okazіонального словотворення. Актуальність дослідження полягає також і в тому, що на сьогодні немає праць присвячених лінгвістичним дослідженням романів англomовної письменниці Меріан Кейз – представниці жанру «чикліт» доби постфемінізму.

Метою статті є виявлення основних словотворчих моделей, на основі яких побудовані okazіоналізми. **Об'єктом** нашого дослідження є способи творення okazіоналізмів в англomовному постмодерністському художньому тексті, а **предметом** – когнітивні особливості творення okazіональних складнопохідних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словоскладання є одним із магістральних напрямів розвитку словникового складу англійської мови, адже саме в галузі словоскладання особливо експліцитно виступають закони розвитку мови. Залежно від структури, складні слова можна розділити на п'ять груп: складні слова, утворені простим складанням основ; складні слова, в яких основи зрощені з'єднувальним голосним або приголосним; складні слова, в яких основи повнозначних слів зв'язані основою прийменника або іншого службового слова; складно-скорочені слова; складно-похідні слова.

Розглянемо детальніше **складнопохідні okazіональні утворення**. Поява складнопохідного слова (як і композиту), як результату об'єднання двох або, рідше, трьох основ, що функціонує як одне ціле, завжди відображає прагнення замінити одну сутність іншою таким чином, щоб полегшити цим ментальні або ж розумові процеси у людській свідомості. На цьому слушно зауважує О. С. Кубрякова: «заміщаючи за допомогою мовного знака складні або розгорнуті когнітивні структури, ми отримуємо можливість оперувати ними у нашій свідомості з більшою легкістю, оскільки підставляємо на їхнє місце один-єдиний символ» [4, 421], який передає нове мовне знання.

Слід зазначити, що словоскладання є адитивним засобом передачі мовного знання, коли екстенсивний шлях приєднання елементів вказує на інформаційну потужність новоутворення [2, 245]. Принцип комбінування двох слів походить від природної людської тенденції вбачати річ ідентичну вже існуючій і, водночас відмінну від неї [9, 187], що дає підстави говорити про застосування механізму аналогії при творенні складних слів, та про тенденцію до вираження одного поняття складною конструкцією.

Ми, вслід за В. Д. Бяликом, розглядаємо словоскладання (разом із афіксацією) як **агреговані способи словотворення**, як своєрідні лінгвокогнітивні механізми репрезентації мовного знання. Під агрегованим способом словотворення розуміємо такий спосіб творення okazіоналізмів, за якого має місце процес додавання (прирощення) смислів, експліцитно репрезентованих елементами структури нової лексичної одиниці [3, 13]. Прирощення смислів безпосередньо пов'язано з лінгвокогнітивною процедурою поєднання (комбінації), що виявляється у складанні смислів, квантів нового знання.

Складнопохідне слово, як таке, що складається щонайменше з двох кореневих морфем та дериваційного афікса, що відноситься до всієї одиниці [8, 36], є досить продуктивним у сучасній англійській мові.

Матеріал дослідження показує, що англomовні постмодерністські художні тексти рясніють складнопохідними okazіоналізмами-номінативами із суфіксом **-er**, які утворюються за патернами: $(\text{Num} + \text{N}) + \text{-er} = \text{Q}_n\text{N}$ (*ten-denier* – «ноги в тонких панчохах, щільність яких 10 ден»), $(\text{N} + \text{V}) + \text{-er} = \text{Q}_n\text{N}$ (*kerb-crawler* – «візник, який повільно їде аби підібрати того, хто стоїть на узбіччі»), причому останнє слово містить елемент дерогативної оцінки: «*A car pulled up, the man within leant over and opened the door for her and, feeling mildly like a prostitute being picked up by a kerb-crawler, Lisa got in.*» (13, 417).

Як свідчить проведене дослідження, у АПХТ спостерігається активний процес утворення складнопохідних іменників за патерном $(N + V) + -er = Q_n N$: *ad-placers* – «рекламодавці», *attention-seeker* – «шукач уваги», *joy-robber* – «зrabіжник радості», *hairstrocker* – «той, хто прилизує своє волосся», *water-drinker* – «той, хто п'є воду (замість алкогольних напоїв)».

Складні основи такого типу утворені від різних словосполучень, а тому, перебуваючи у структурі складнопохідних оказіоналізмів, відтворюють, хоча і в зміненому вигляді, структурно-семантичні відношення цих словосполук. Так, це можуть бути відношення дієслова та іменника як складової ідіоми: *grudge-holder* (*to hold a grudge*); відношення дієслова та іменника (прямого додатка): *finger-biter* (*to bite finger*).

Високопродуктивною у романах жанру чикліт виявилася складнопохідна модель утворення прикметників $N_{q1} + N_{q2} + -ed = Q_n Adj$. Такі складнопохідні оказіональні лексеми імплікують різні значеннєві характеристики: елемент схожості (*house-shaped, mutant-shaped, suitcase-shaped*), значення розміру (*aircraft-hangar-sized, crater-sized, doll-sized, monkey-sized*), колір предмета (*bile-coloured, biscuit-coloured, face-coloured, mood-coloured, mushroom-coloured, pewter-coloured, toffee-coloured*).

Утворення оказіоналізмів у досліджених текстах за допомогою словоскладання відбувається двома шляхами: на нормах побудови складних слів в англійській мові та за оказіональними моделями, причому останні знаходяться на периферії, оскільки «всьяке раптове і швидке привнесення в мову нових засобів словотворення містить у собі небезпеку перетворення засобу комунікації на незручний, і, можливо, повністю непридатний засіб для спілкування» [5, 13].

Проте все ж простежується тенденція до використання оказіональних моделей типу *Luke-shaped*, де перша основа складного слова виступає власним ім'ям: “*I hadn't had a holiday in ages. I could do with a rest, some peace and serenity. Somewhere to hide and lick my **Luke-shaped** wounds*” (12, 15), або ж поєднанням власного імені та знижено-розмовного слова: “... *a still-warm seat with a **Luke's-arse-shaped** indentation in it*” (12, 362).

Велика кількість складнопохідних (парасинтетичних) оказіональних ад'єктивних композитів є прикметниками за типом «бахуврихи», тобто складними словами зі значенням посесивності. Першим компонентом таких слів виступають переважно основи якісних прикметників, рідше – відносних. Так, у реченні “*They jerked awake simultaneously, looked at the clock and stared at each other, wild-eyed and **sticky-up-haired** with fear*” (14, 199) новоутворений складнопохідний прикметник *sticky-up-haired* описує людину, у якої «від жаху волосся дибки встало». Другим компонентом у більшості випадків слугує основа іменника.

Складнопохідні посесивні слова використовуються в «метасеміотичному плані в художньому тексті для набуття стилістичного ефекту як один із засобів утворення яскравого, виразного означення – епітета» [5, 14] та замінюють розгорнені порівняння. Наприклад, “*Katherine glanced up and saw a selection of **bulbous-nosed** faces checking her out*” (10, 500), де *bulbous-nosed* – «із носами, схожими на цибулини (бульби)».

Створення оказіоналізмів за типом «бахуврихи» відбувається завдяки властивості людини (у даному випадку автора) створювати асоціації, що є наслідком реальної залежності явищ і предметів навколишнього світу та особистісного сприйняття світу різними індивідами. Новоутворені оказіоналізми створюють відповідні асоціації та образи, які оновлюють загальноприйняті засоби літературної мови, що проявляється у наступному прикладі.

“*Dylan went to procure a cushion for Molly to sit on, and as Clodagh wrestled a knife out of Molly's hand she caught a glimpse of Dylan chatting persuasively with a waitress – a **Bambi-limbed** teenager – who flushed at her proximity to such a good-looking man*” (13, 57).

У цьому текстовому фрагменті офіціантка зображена як *Bambi-limbed teenager*, де власне ім'я є прецедентним, що одразу викликає асоціації з кволим оленятком із діснейлендівського мультфільму «Бембі», що дає усі підстави говорити про те, що оказіоналізм має значення «така ж худенька, тендітна як Бембі».

Різноманітність і широта словотворчої бази, безперечно, позитивно впливає на передбаченість утворення значної кількості okazіоналізмів цього типу та їх можливу узуалізацію. Так, низка okazіоналізмів, знайдених у постмодерністському художньому тексті, описують зовнішність та характер персонажів і утворені з полівалентним ітеративним другим компонентом *eye* (*dancing-eyed, starey-eyed*), *face* (*glittery-faced, stiff-faced*), *hair* (*bouffy-haired, lank-haired, peroxide-haired*), *skin* (*dewy-skinned, velvet-skinned*). Такі способи словотворення є надзвичайно продуктивними.

Менш продуктивними є складнопохідні ад'єктивні okazіоналізми з другим компонентом *-belly* (*beer-bellied* – «з розбитим пивом животом»), *-brain* (*able-brained* – «розумний, башковитий»), *-cheek* (*two-cheeked* – «в обидві щоки»), *-chest* (*enormous-chested* – «з величезним торсом»), *-chin* (*cleft-chinned* – «із роздвоєним підборіддям»), *-foot* (*club-footed* – «нетверді кроки»), *-head* (*muzzy-headed* – «з неясною головою»), *-jaw* (*lean-jawed* – «зі щелепою, що аж відвисає»), *-leg* (*curly-legged* – «із закрученими ніжками»), *-lip* (*large-lipped* – «з великими губами»), *-nail* (*fake-nailed* – «з нарощеними нігтями»), *neck* (*boat-necked* – «із горловиною човником»), *-nose* (*bulbous-nosed* – «із носом-бульбою»), *-stomach* (*flat-stomached* – «із плоским животом»), *-thigh* (*big-thighed* – «пишнобедрий»), *-tongue* (*swollen-tongued* – «з опухлим язиком»), *-tooth* (*black-toothed* – «із чорними зубами»), *-voice* (*boomy-voiced* – «із басистим голосом»), *-waist* (*tiny-waisted* – «із крихітною талією»).

Арсенал мовленнєвої палітри автора зумовлений його намірами і включає також okazіоналізми з компонентом *-filled* у значенні «заповнений» (*fear-filled, sofa-filled*), причому перша частина слова часто представлена власною назвою (*Lesley-Lattimore-filled, Maltesers-filled*).

“*Jojo was a big girl – bigger than Cecily could imagine being in her worst Maltesers-filled nightmares – but she was gorgeous*” (14, 142). Новотвір означає «жахоття на тему *Maltesers*». Цей приклад видається цікавим, адже таке вживання okazіоналізму зумовлено інтенцією автора привернути увагу читача, наголошуючи саме на хрустких драже *Maltesers*, покритих молочним шоколадом.

Поширені також слова з компонентами *-based* (*Madras-based* – «на основі фільму *Мадрас*»), *-covered* (*all-bases-covered* – «у всіх областях»), *spandex-covered* – «вкритий спандексом»), *-crazed* (*religion-crazed* – «помішаний на релігії»), *-encrusted* (*bling-encrusted* – «інкрустований стразами»), *-infested* (*bell-infested* – «усипаний дзвіночками»), *-knocked* (*fake-knocked* – «той, хто постійно чіпляється без підстави»), *-patterned* (*wave-patterned* – «із хвилястим візерунком»), *-related* (*wedding-related* – «пов'язаний з весіллям»), *-riddled* (*Alzheimer's-riddled* – «той, що хворіє недугою Альцгеймера»), *-scented* (*pomegranate-scented* – «із запахом гранату»), *-soaked* (*heroin-soaked* – «просочений героїном»), *-stained* (*ash-stained* – «із плямами неплястого кольору»), *themed* (*U2-themed* – «із тематикою *U2*»), які несуть відповідне значення.

Складнопохідні okazіоналізми утворюються за патернами: **(Num + N) + -ed = Q_n Adj** (*two-cheeked, two-personed*), **(Adj. + N) + -ed = Q_n Adj** (*fuzzy-bordered, hard-flagged*), **(N + N) + -ed = Q_n Adj** (*elephant-friezed, lezzer-inclined*), **(Adv. + N) + -ed = Q_n Adj** (*spindly-heeled, sunny-natured*).

Трапляються також одиничні приклади складнопохідних okazіональних прикметників, які утворені шляхом «подвійного словотворення», тобто складання основ + афіксації **(Adj. + N + -er = Q_n N)** та дериваційного афікса **-esque**: *social-workeresque* – «показний».

“*You can't face it, can you, Lucy?*” she said, looking at me with this infuriating saint-like, doe-eyed expression, all faux-compassion and **social-workeresque** concern” (11, 491).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Творення складнопохідних okazіоналізмів у процесі лінгвокреативної розумової діяльності спирається на сферу фонових знань людини, в яку надходить інформація з індивідуального досвіду, що вимагає підбору особливого «упакування» для передачі нового знання. Крім того, словоскладання відображає специфіку англійської мови – її аналітичність. Проаналізовані вище новотвори свідчать, що для утворення складнопохідних okazіоналізмів використовуються, з одного боку, різні за морфо-

логічною будовою основи іменників (як власні, так і загальні), прикметники та дієслова, а з іншого – словосполуки, які різняться за структурою та семантикою. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні оказіональних композитних утворень у романах постфеміністичного жанру крізь призму постмодерністської поетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми [Текст] : монографія. – Дрогобич: ТЗОВ «Вимір», 2009. – 296 с.
2. Бялик В. Д. Епістемологія лексичного квантора [Текст] : монографія / Василь Дмитрович Бялик. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 420 с.
3. Бялик В. Д. Лексичний квантор в англomовному публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Бялик Василь Дмитрович. – К., 2013. – 32 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира // Язык. Семиотика. Культура / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Омельченко Л. Ф., Соловйова Л. Ф., Мороз Т. М. Англійські оказіоналізми-композити у художньому дискурсі: лінгвопрагматичний аспект // Вісник. Збірник наукових статей Київського Міжнародного Університету. – 2008. – Серія: Іноземна філологія (5). – С. 12-24.
6. Ріжко Р. Оказіоналізми як домінанта поетичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття: функціональний аспект [Текст] / Руслана Ріжко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – 325 с.
7. Турчак О. М. Оказіоналізми у мові української преси 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олена Михайлівна Турчак. – Д., 2005. – 19 с.
8. Lukianova G. L. Lexicology / G. L. Lukianova. – Cherkasy : Cherkasy State University, 2001. – 108 с.
9. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation. A synchronic-diachronic approach. – München: Verlag C. H. Beck. Second edition, 1969. P. x–xxvii, – 545 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Keyes M. Last Chance Saloon / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2000. – 596 p.
11. Keyes M. Lucy Sullivan is getting Married / Marian Keyes. – London: Arrow Books, 2010. – 650 p.
12. Keyes M. Rachel' Holiday / Marian Keyes. – London : Penguin Books Ltd, 1997. – 627 p.
13. Keyes M. Sushi for Beginners / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2001. – 564 p.
14. Keyes M. The Other Side of the Story/ Marian Keyes. – London : Penguin Books Ltd, 2004. – 648 p.